

K ÚVAZE A K POLEMICE

Tzv. »program všedního dne« – skromná a dílčí spontánní snaha o postižení určitých potřeb a tendencí mladého umění v době zhruba před dvěma lety – očividně stále více patří už minulosti, očividně nedostačuje. Jsme přitom bohatší o mnohou pozitivní zkušenost rušných posledních roků i o mnohé poučení z vlastních omylů. Máme před sebou nemalé množství cenných nových prací, románů a básnických sbírek, obrazů a soch, filmů, skladeb i divadelních představení, i jistý počet cenných statí teoretických a kritických. A v našem umění se objevilo i nemálo nových mladých autorů se svými podněty, pokusy, objevy i neúspěchy. Proto jsme se opět několikrát sešli a pokusili jsme se shrnout a ujasnit si některé dobré i špatné výsledky práce umělců a teoretiků mladšího pokolení a poté formulovat několik svých zásadních připomínek k tomu, co by se postupem času mohlo a mělo podle našeho názoru dále rozvíjet a spoluvytvářet rámcový program mladého českého umění v období dovršování kulturní revoluce, aktivizovat síly jeho vývoje k socialistickému umění v plném, nejnáročnějším smyslu slova. Zdá se nám totiž logické, že na výzvu XI. sjezdu KSČ k dovršení kulturní revoluce musí aktivně reagovat i samotná tvůrčí umělecká praxe.

Výsledkem je těchto několik tezí. Nepovažujeme je za definitivní. Chceme se k nim během ročníku znovu vrátet; rozvádět, domýšlet o konkrétně dokládat, co je zde jen stručně a obecně formulováno anebo jen nadhozeno, případně dosud nedomyšleno. Uvítali bychom, kdyby náš pokus vyvolal i polemiku.

Duchovní atmosféra

Naše politická orientace je předem dána skutečností, že většina z nás patří k těm, kdo se sami zúčastnili socialistických společenských přeměn. Marxismus-leninismus není pro nás věcí volby jedné z ideologií, ale je ideovým a filozofickým vyjádřením toho, co jsme v rozhodných letech našeho života poznali.

Jednou z podstatných vlastností duchovní atmosféry těchto let je živé povědomí, že dnešní skutečnost obsahuje velké vývojové možnosti. V představách lidí už ani není rozdílu mezi množstvím nově uvolněných možností (pouze možností) a jejich příštím reálným naplněním v soustavě životních hodnot. A zklamání, která nastanou, když se tento rozdíl znovu připomene, jsou iniciativní složkou dalšího vývoje.

Nová generace?

Umění a ideál

Jako umělce stojící na názorové základně marxismu nás v nejvyšším stupni vzrušuje představa člověka celistvého (nerozlomeného na oblast „společenskou“ a „soukromou“), hledajícího potvrzení svých sil v působení na společnost a na její boj s přírodou; člověka, jenž je pocitem příslušnosti k lidskému společenství proniknut i ve svém smyslovém a biologickém životě.

Základním úkolem umění, na nějž se musí čas od času v prudkém nárazu znovu rozpomenout (kdykoliv převládnu zdánlivě aktuálnější, užitečnější, omezenější úkoly), je obnovovat ve společnosti povědomí o ideálu, o smyslu její existence, o cíli.

Správné a podstatné řešení denních problémů a rozporů je nemožné bez tohoto povědomí; jeho ztráta vede k uspokojení s daným stavem, a tedy k oslabení uvědomělé složky pohybu vpřed: není s čím srovnávat, ztrácí se smysl pro rozpoznání nevyřešených problémů – zvláště těch, které dosud nevystoupily na povrch a jež v náznacích rozpoznává umění.

Ideál celistvého člověka se kryje s představou o komunistické společnosti. To znamená, že se k němu neblížíme sny, ale reálným historickým procesem, který jsme s to aktivně ovlivnit.

„Pravidla hry“

Ětos tohoto umění tedy spočívá v tom, že člověk „přijímá pravidla hry“, to jest: nepřijímá daný stav jako konečnou stanici, ale přijímá jej jako východisko. Přijímá to, co je, aby to mohl změnit. Přijímá skutečnost, protože ji chce dotvořit podle jejího vlastního určení, podle vývojových tendencí obsažených v ní samé. Chce odhalit a poznat člověka tak, jak je, aby z něho udělal to, co on v sobě nosí. Vždy jde o uskutečnění představby, o akci na půdě poznané skutečnosti. To samo o sobě nemůže být důvodem k „smírné vyrovnanosti“, nemůže zrušit rozpor snu a reality. Právě proto, že činíme nové kroky směrem k ideálu, je ideál prožíván zvláště naléhavě a jeho napjatý vztah ke skutečnosti vystupuje do popředí. I tak je to postoj protimoralistický, neboť moralismus se spokojuje odmítáním skutečnosti, jaká je. Odmítá si s ní špinit ruce ze „zásadních důvodů“, a je tedy pyšný na svou nečinnost.

Kriticismus umění

Takový přístup ke skutečnosti, který si nezastírá její rozpory a nemusí si je zastírat, protože v nich vidí možnosti dalšího vývoje, je podkladem pro syntézu kritického a stvrzujícího prvku v umění. Je-li kritika odhalením rozporů, pak je současně odhalením vývojového smyslu. Daný

stav se takto chápe jako článek procesu. O tento proces běží, o konfrontaci jeho protikladností, nikoliv o „vyvážení kladů a záporů“.

Syntetismus

Naše zaujetí pro rozporné, problematické jevy současného života vzbuzuje často námitky. V souvislosti s tím zdůrazňujeme všeobecnou zásadu, že socialistické umění vnáší do své myšlenkové a mentální sféry každou empirii, každou prožitkovou a citovou oblast. Jde o to, zda dílo celým svým smyslem je výrazem člověka, který je schopen progresivního činu.

Člověk je tvor společenský, a proto není prožitku, pocitu, jednání, které by nebylo v nějakém vztahu k jeho celkovému společenskému začlenění. (I drobná zkušenost intimní či smyslová může tedy „znamenat“ stanovisko k nejzávažnějším otázkám našeho života.) Političnost umění není tedy totožná jen s povrchně chápanou aktualitou dne.

Dynamičnost

V umění se boj různých ideologií a koncepcí projevuje dynamikou uvnitř díla, tj. protiklady uvnitř vyjádřených myšlenek a citů. Umělec nemůže bojovat s něčím, co do svého díla jaksi na okamžik nepojal. Takto chápaná dynamika se ovšem může omylem přijímat jako rozpolcenost, ve skutečnosti je však složkou přetváření člověka: např. pocity bezmocnosti, absurdity atd. se tu objevují jako překonávaná součást skutečnosti v pohybu, a už tím jsou popřeny, neboť jsou v rozporu s pohybem samým.

Tyto složité racionální úvahy nejsou samozřejmě součástí uměleckého procesu a vůbec nemají nic společného s psychologii tvorby. Dokonce i složité racionální hodnoty vytváří a sděluje umění cestou bezprostředního smyslového a citového vzrušení. Jeho cílem není argumentovat, ale strhnout.

Nutnost aktivity

Půl století po tom, co si společnost uvědomila dvojí tvář civilizačního rozmachu, který může vést stejně k rozkvětu jako ke zničení, duní nesmyslné výbuchy a radioaktivní prvky se usazují v kostech dětí.

Sama budoucnost se problematizuje a život je znovu plný neklidných otázek.

Tento stav věcí vyvolává nutnost aktivity. Poznání má smysl jedině tehdy, je-li východiskem pro *činnost*. V činu se člověk setkává se svou budoucností, s jistotou, protože ji tak může vnímat jako dílo svých vlastních rukou.

Prožitek a styl

Tyto postoje se uplatňují i v tvárných snahách, i když jich přirozeně různé individuality využívají podle vlastních tvůrčích potřeb. I v próze vystupuje do popředí moment sebevyjádření, který se projevuje posílením dvou protikladných složek: předmětnosti a lyrizace. Tím se zdůrazňuje interpretující, hodnotící úloha umělcovy stylizace skutečnosti. Ta se již neopírá především o příběh, syžet, ani nechce svými postavami ilustrovat obecný případ, nebo individualizovat všeobecnou tezi. Pojetí lidského typu představuje realizaci umělcova postoje, citová a mentální atmosféra díla uskutečňuje jeho představu o světě. Myšlenková koncepce autora není vtělena do postav ve formě jejich vlastností a výroků, ale je obsažena v celkové tkáni díla. Jde o příznaky umění, které nezobrazuje stavy, ale *analyzuje procesy*. Nevidí svůj cíl ve stanovení nebo ověření norem, ale v obnově prožitků vyvolávajících ve čtenáři myšlenkově i citově aktivní postoj. Silná emocionální je příznačně strohá, neboť nejde o poetizaci citů, ale o poznání a přetváření lidské senzibility. Odtud úzká souvislost této emocionality s narůstající intelektuální složkou tvorby. Silný cit není nástrojem efektu ani předmětem pouze „věrné“ reprodukce. Citovost je analyzována, je předmětem poznání. Sám proces poznání chce vyvolat vzrušení, intelektuální proces chce nabýt kvality živelného, vzrušujícího zážitku.

Nechceme životu nečinně přihlížet, nechceme jej ani pasivně zobrazovat. Cílem naší tvorby není iluze skutečnosti, ale její *koncepce*. Otázka tzv. názorného zobrazení má pro nás podřadnou úlohu, neboť konstruktivní principy uměleckých děl vyrůstají dnes z autorovy potřeby vyjádřit svůj vztah k tématu, své hodnocení a tak i svou filozofii, své stanovisko. Pravdivost díla nespočívá v zachování proporcí „podle skutečnosti“, ale v takovém jejich porušení, které vypovídá o pravdivém, aktivním, revolučním pojetí této skutečnosti. Stylizace i deformace jsou nezbytnými prostředky k tomu, aby se v umění mohl projevit subjekt. Zvláště zřetelně se tyto tendence projevují v poezii.

Jde ovšem o stylizaci *skutečnosti*, a to skutečnosti současné, dnešní, moderní. Období „poezie všedního dne“ nám otevřelo cestu k empirii civilního života těchto let; chceme se o ni nadále opírat, ne pro ni samu, ale proto, že je nejhodnějším materiálem pro vyjádření prožitku. Dávno už ovšem netrváme na polemické protipatetičnosti „poezie všedního dne“: jde o to, učinit empirický materiál nositelem smyslu, koncepce, a tedy i nového patosu.

Představa z oblasti „všedního dne“, zcela běžné gesto atd., tak začíná hrát v literatuře podobnou úlohu jako kdysi Březinův symbol nebo halasovská intelektuální metafora: vyjadřuje autorův vztah ke skutečnosti. Taková představa neztrácí v kontextu svou věcnou (dějovou, náladovou

ap.) motivaci a její přímý význam se dále uplatňuje; zároveň však se z těchto reálných souvislostí náhle vybavuje a nezávisle na nich zaujímá bezprostřední vztah k nejobecnějším významovým oblastem. Může je vyjadřovat, „znamenat“ bez oklik, nepotřebuje se stávat součástí realistického typu. Je-li skutečnost plná vývojových možností, je také plná smyslu. Tak dospíváme v rovině výrazových prostředků k podobně syntetické koncepci, k jaké jsme došli už dřív na základě jiných úvah.

(1959)